

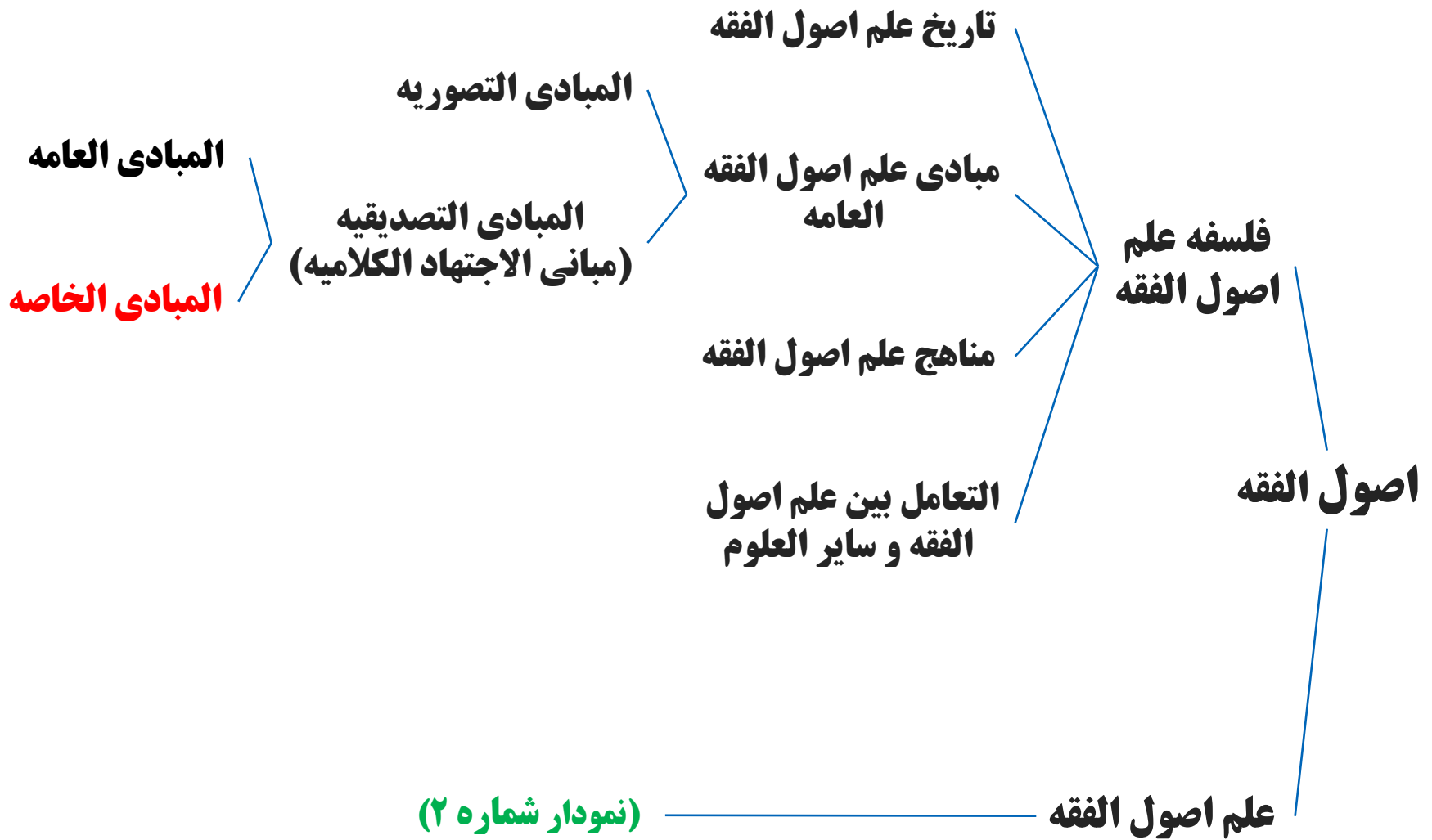
علم أصول الفقه

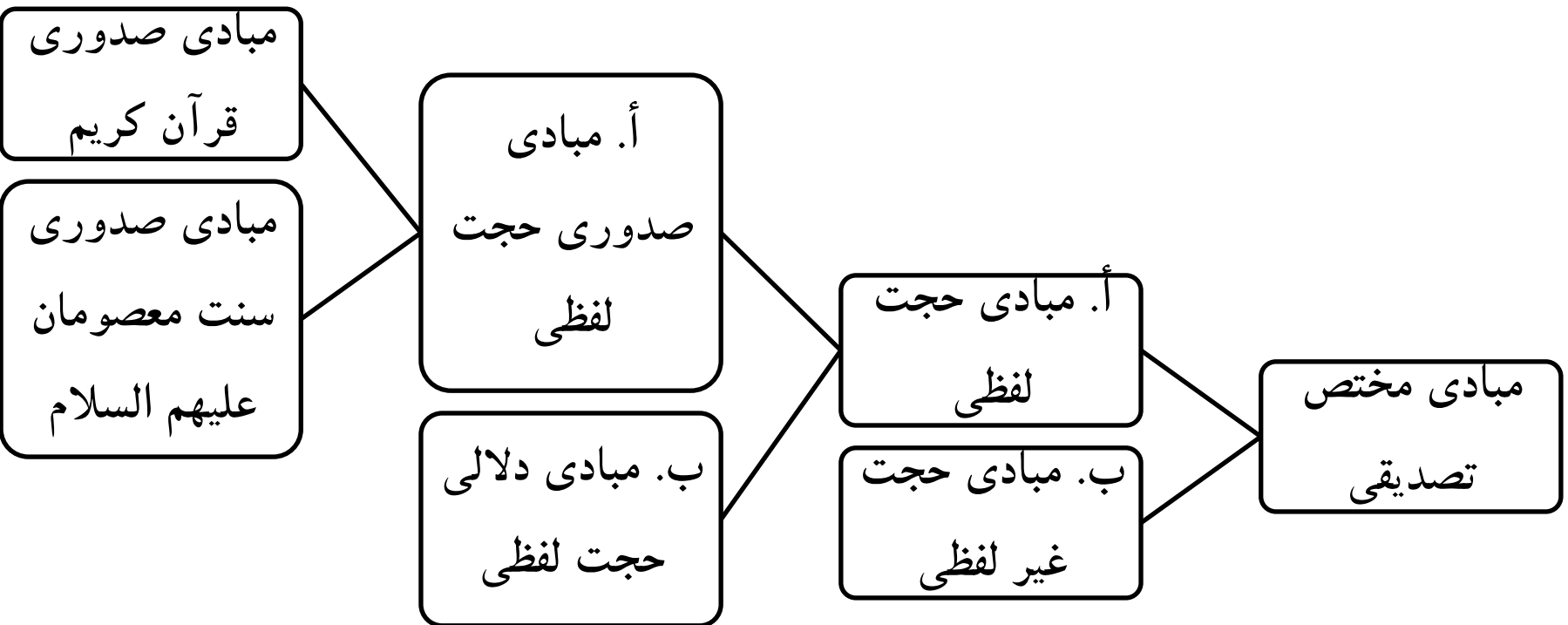
٢٤

٩٠-٩-١ مبادئ مختص تصديقي

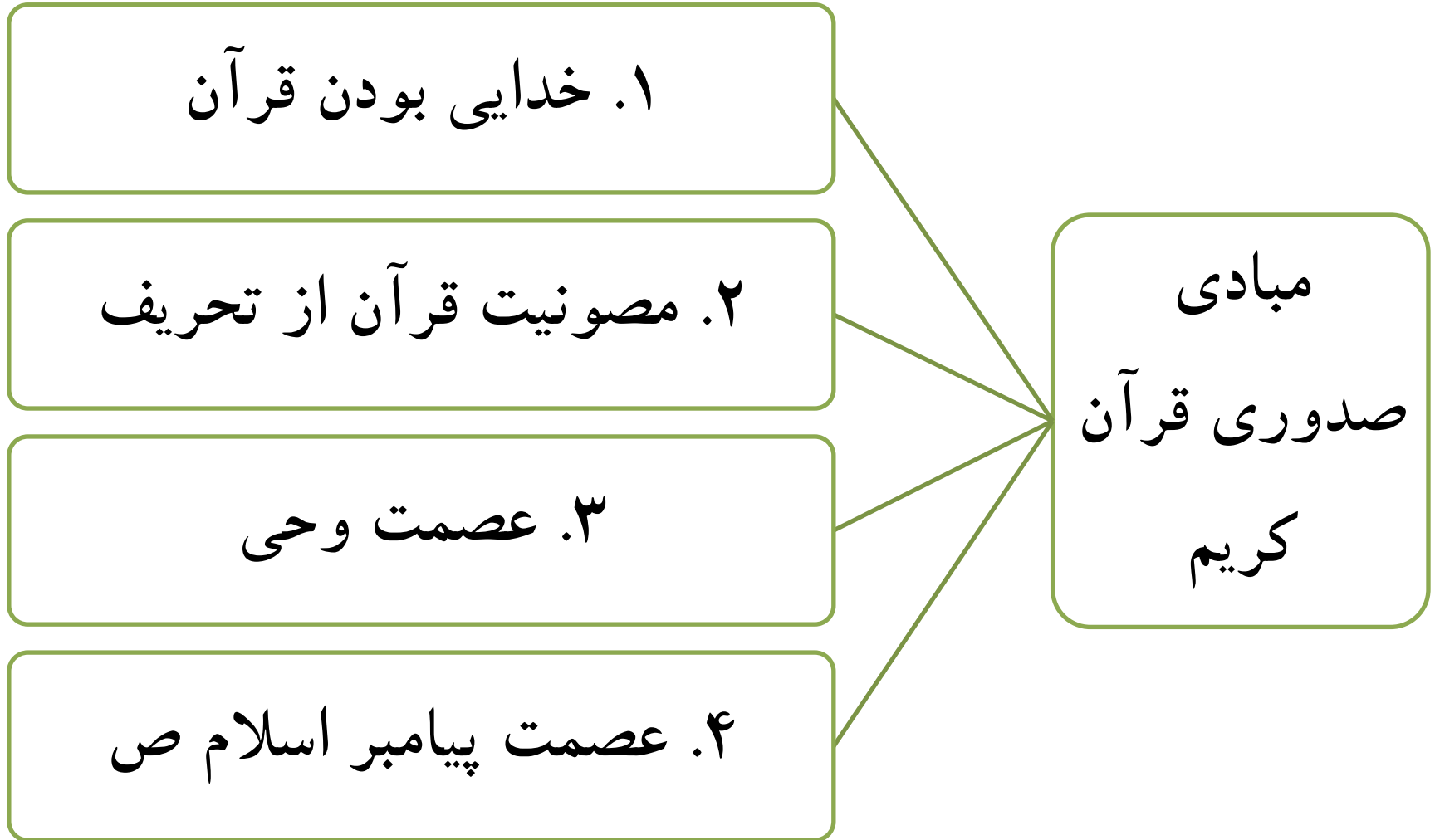
دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

(نمودار شماره ۱)

مبادی صدور قرآن کریم

نزول قرآن از سوی خداوند

۱. مفاد و محتوای قرآن

۲. مفردات قرآنی (الفاظ و تک تک کلمات)

۳. ترکیب الفاظ (عبارات قرآن)

۴. آیات و سور

۵. مجموعه‌ای که قرآن می‌نامیم

سطوح
و حیاتی بودن
قرآن

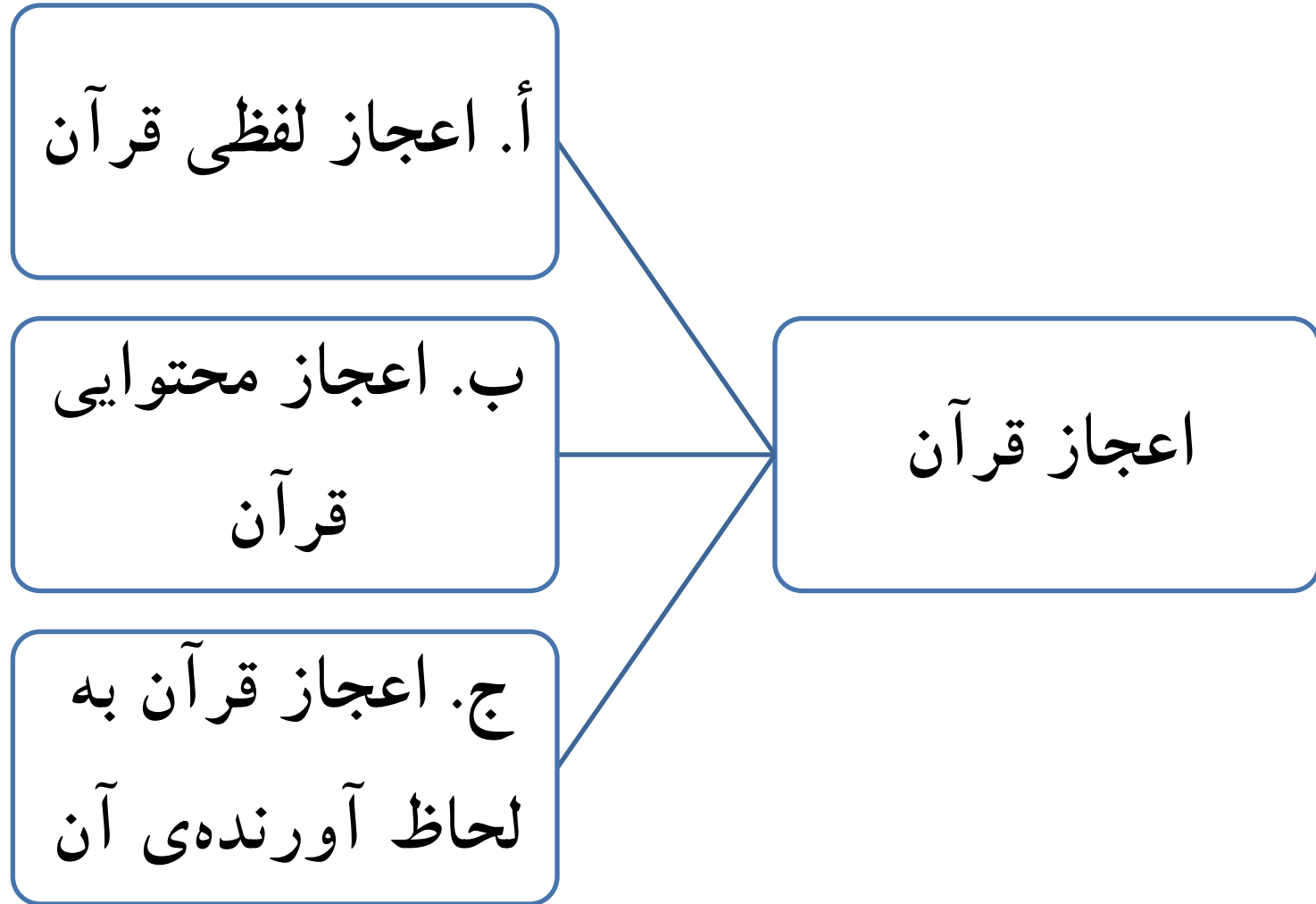
دلایل و حیانی بودن الفاظ قرآن

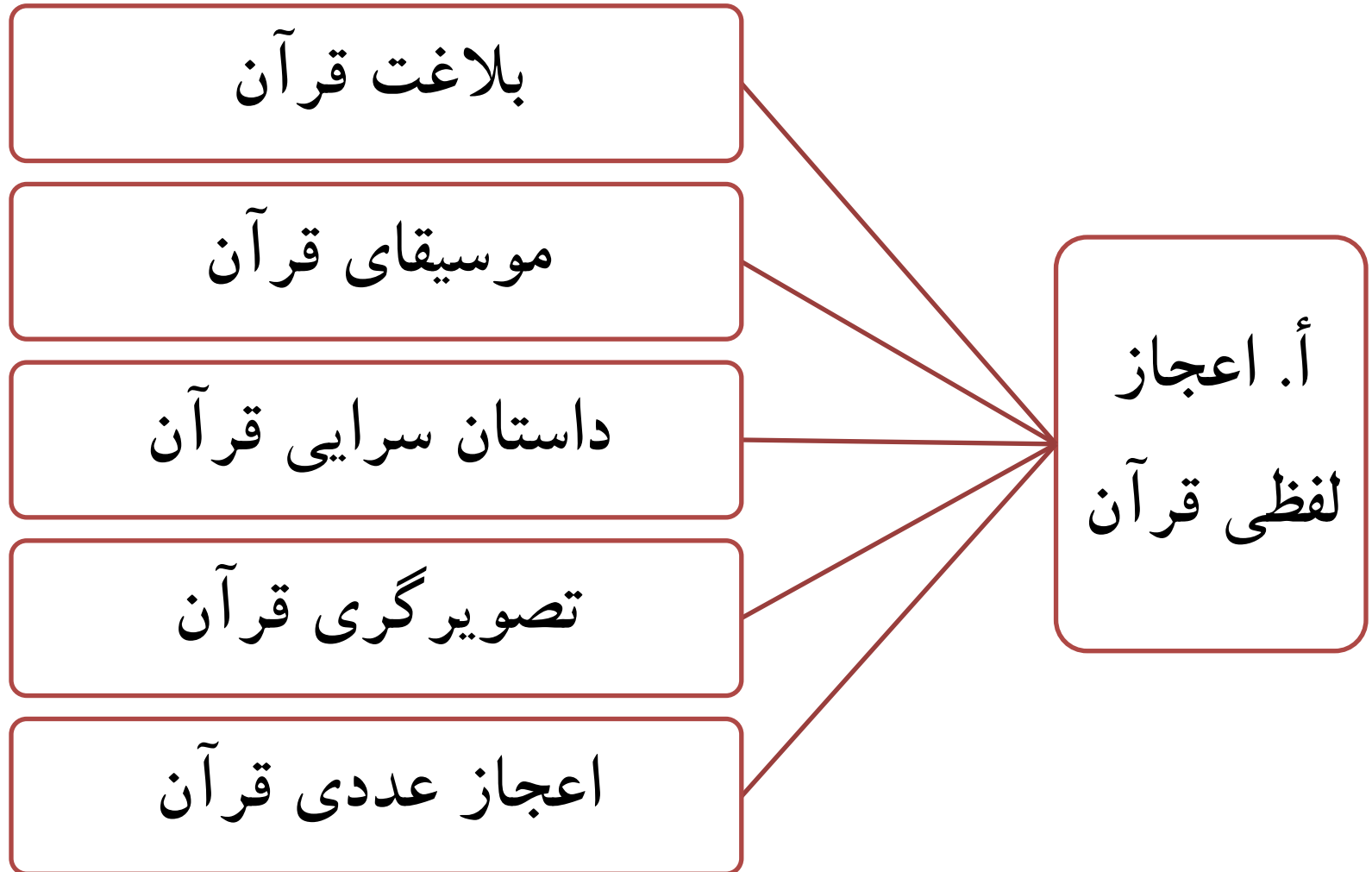
أ. کلمات حضرت رسول ص

ب. آیات قرآن

ج. اعجاز قرآن

اثبات و حیانی بودن
الفاظ قرآن

ب. اعجاز محتوایی قرآن

عدم اختلاف در قرآن

اخبار غیبی

معارف و علوم قرآنی

عدم ابطال مطالب قرآن

اعجاز
محتوایی
قرآن

جمع قرآن

- با توجه به آنچه گذشت، ثابت می‌گردد که افزون بر محتوای قرآن، الفاظ قرآن، چه لفظ مفرد و چه آنچه در قالب آیات نازل شده، همگی وحیانی هستند. این مقدار هم مورد تسالم تمامی مسلمانان است که ترتیب مجموعه آیات با هم نازل شده نیز به هدایت وحی بوده است.

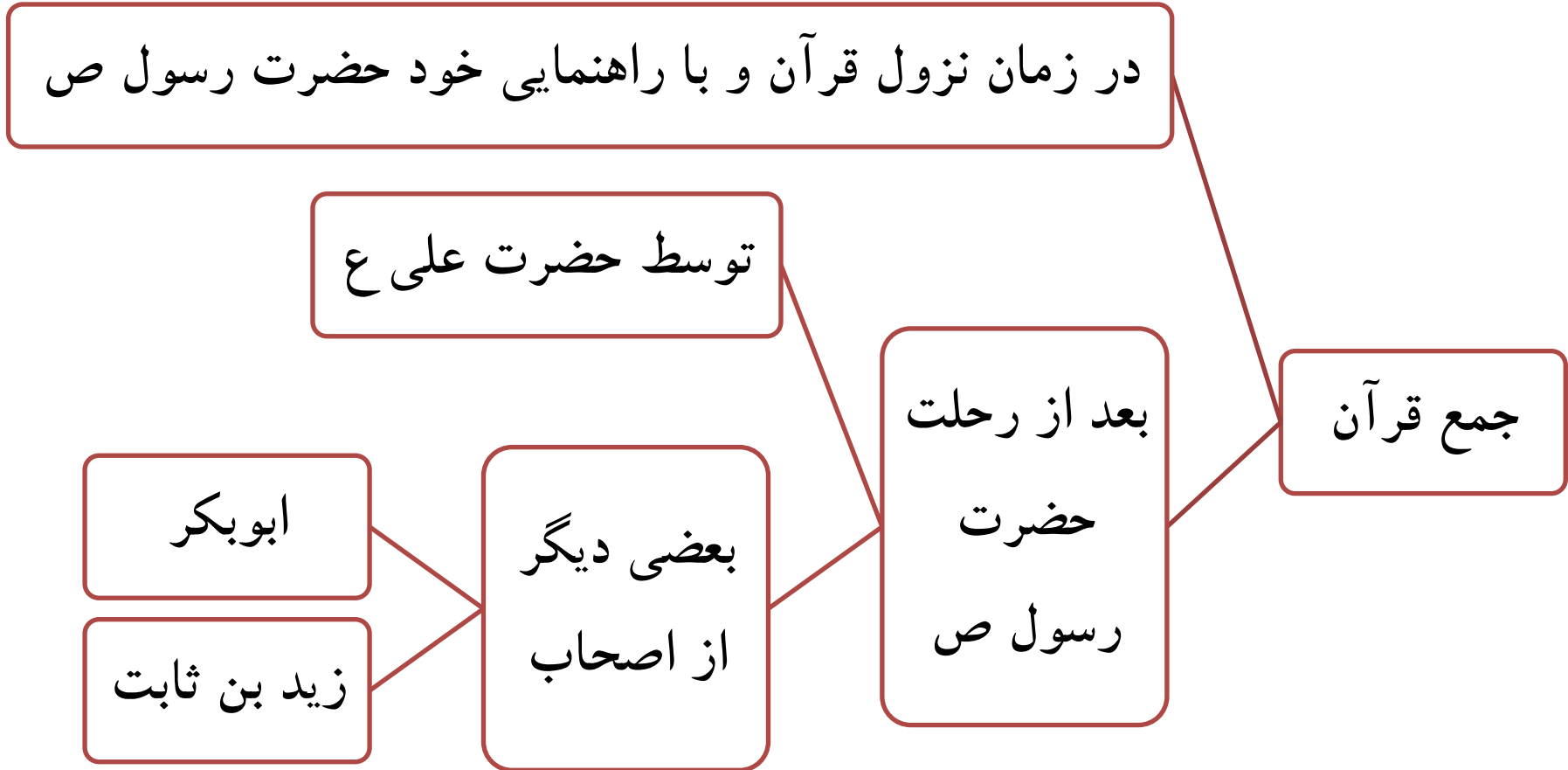
جمع قرآن

- نکته‌ای که هم اکنون مورد بحث است و مسلمانان در آن اختلاف دارند، وحیانی بودن ترتیب آیات یک سوره و ترتیب سوره‌ها به طور کلی است که مسلماً یکباره نازل نشده و کم‌کم و به تدریج توسط پیامبر بیان شده‌اند؛ و می‌دانیم که آیات قرآن به ترتیبی که امروز در دست ماست، نازل نشده است.
- بنابراین سئوالی که بعد از وحیانی بودن الفاظ قرآن مطرح می‌شود، این است که آیا ترتیب آیات و سوره‌ها و به طور کلی ترتیب قرآن موجود، به هدایت وحی بوده است؟

جمع قرآن

- بحثی که به جواب این سؤال می‌پردازد، جمع قرآن است. این بحث از دیرباز در بین علمای شیعه و سنی (چه قدما و چه متأخرین) مطرح بوده و آنها این مطلب را در بحث‌های علوم قرآنی ذکر کرده و در کتاب‌های خویش نوشته‌اند.

جمع قرآن

جمع قرآن

- در مورد جمع قرآن سه نظر وجود دارد:
- ا. جمع قرآن در زمان نزول قرآن و با هدایت و راهنمایی خود حضرت رسول صلی الله علیه و آله و قهراً به راهنمایی و هدایت وحی صورت گرفته است. در هنگام وحی جایگاه آیات و سوره‌ها تعیین می‌شده است.

- ب. جمع قرآن بعد از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه و آله توسط حضرت علی علیه السلام صورت پذیرفته که در اعتقاد ما این کار با هدایت علم الهی بوده است.

جمع قرآن

- ج. بعضی از اصحاب بعد از رحلت نبی خاتم به جمع قرآن پرداخته‌اند و مسلماً این کار با هدایت وحی نبوده است.
- برخی ابوبکر را اولین کسی می‌دانند که به این کار پرداخت و برخی دیگر زید بن ثابت را به عنوان اولین کسی که اقدام به این کار کرد، معرفی می‌کنند.

جمع قرآن

- اما قبل از هر بحثی در این زمینه، بهتر است نگاهی به داستان نزول قرآن پردازیم که روایات شیعه و سنی آن را نقل کرده‌اند:
- وقتی آیات بر حضرت وحی می‌شد، عده‌ای این آیات را در دو نسخه می‌نوشتند. یک نسخه در نزد حضرت و منزل او نگهداری می‌شد و نسخه‌ی دیگر را کاتبان وحی با خود می‌بردند.

جمع قرآن

- آیات قرآن بر چیزهای مختلفی نوشته می‌شد: پوست حیوانات، لیف خرما، پوست درختان، تکه‌های چوب، استخوان‌های پهن، سنگ و.... نگارندگان وحی نیز متعدد بودند.
- به نقل اهل سنت چهار خلیفه و معاویه و بعضی دیگر از اصحاب، کاتبان قرآن بودند.

جمع قرآن

- به نقل تاریخ در هنگام وحی خود حضرت رسول صلی الله علیه و آله محل قرار گرفتن آیات را مشخص می نمودند.
- وقتی آیه‌ی جدیدی نازل می شد، حضرت تعیین می کرد که این آیه باید قبل یا بعد چه آیه‌ای قرار گیرد و کاتبان به همان نحو عمل می نمودند.
- زیرا همواره اینطور نبود که آیات یک سوره به ترتیب نازل شود. گاه اتفاق می افتاد که آیه‌ای نازل می شد و آیات قبل یا بعد آن آیه، مدت‌ها قبل یا مدت‌ها بعد از آن به پیامبر وحی می گردید. از این رو، پیامبر محل هر آیه را دقیقاً مشخص می نمود.

جمع قرآن

- همین شیوه و روش تا هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله در قید حیات بودند و هنوز امکان نزول آیه‌ای جدید وجود داشت و باب وحی هنوز بسته نشده بود، ادامه داشت و مجموعه‌ی نسخه‌های کاتبان مثل مجموعه فیش‌هایی در خانه‌ی خود حضرت نگهداری می‌شد.

جمع قرآن

- از آن سو، اضافه بر کاتبان، حافظان فراوانی بودند که قرآن را به طور کامل با همان ترتیبی که پیامبر تعیین کرده بود، حفظ کرده بودند.
- البته بنا بر نقل روایات، بعضی از اصحاب تا زمان پیامبر فقط موفق به حفظ بخشی از قرآن شده بودند و بعد از رحلت حضرت بقیه‌ی قرآن را حفظ نمودند.

جمع قرآن

- اما به هر حال ما بعد از رحلت پیامبر با تعداد زیادی حافظ، کاتب و قاری قرآن مواجهیم که به نحوی، مستقیماً یا با واسطه، قرآن را از پیامبر فرا گرفته، نوشته یا حفظ کرده‌اند.

جمع قرآن

- در برخی روایات نقل می‌کنند در زمان خلیفه‌ی اول فقط در یک جنگ هفتاد تن از حافظان به شهادت رسیده‌اند.
- این مطلب نشان می‌دهد که تعداد حافظان آن قدر زیاد بوده که در میان کشته شدگان، هفتاد حافظ قرآن وجود داشته است و با توجه به توسعه‌ای که در ممالک اسلامی پیدا شده بود، قاعدتاً تعداد حافظان به صدها یا هزاران تن می‌رسیده است.

جمع قرآن

- با این وصف برای قرآن دو مستند وجود داشت:
- ا. مستندهای کتبی که با هدایت حضرت و نظارت وی تهیه می‌شد.
- ب. مستندهای حفظی که در حافظه‌ی حافظان قرآن بود.

جمع قرآن

- بعد از رحلت رسول اکرم صلی الله علیه و آله، باب وحی بسته شد و قرآن تکمیل گردید. در این هنگام بود که این مجموعه جمع آوری شد.
- در روایات شیعی و برخی روایات سنی، کار جمع آوری آیات به حضرت علی علیه السلام نسبت داده شده و او را اولین کسی دانسته‌اند که اقدام به این کار کرده است.
- نقل گردیده که حضرت علی علیه السلام تا شش ماه بعد از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه و آله جز به جمع آوری قرآن مشغول نبوده است.

جمع قرآن

- علمای اهل سنت به روایاتی که ذکر شد و خود اهل سنت نقل کرده‌اند، چندان توجهی ننموده و بیشتر به روایاتی عنایت داشتند که زید بن ثابت را به عنوان جمع آوری کننده‌ی قرآن معرفی می‌کرد.

جمع قرآن

- البته زمانی را که در مورد زید بن ثابت ذکر می‌کنند، نسبت به زمانی که در مورد حضرت علی علیه السلام ذکر می‌شود، متأخر است. از آن سو، کاری که حضرت علی علیه السلام انجام داد نیز با کار زید بن ثابت متفاوت می‌باشد.

جمع قرآن

- طبق اسناد شیعه در مصحف حضرت علی علیه السلام اطلاعاتی افزون بر آیات قرآن نیز وجود داشته است. حضرت علی علیه السلام مشخصات هر آیه را، مثل زمان و مکان نزول آیه، ناسخ یا منسوخ بودن، عام یا خاص بودن، مطلق یا مقید بودن آیه و... در کنار آن ذکر می‌کردند.

جمع قرآن

- در حالی که زید بن ثابت، فقط مجموعه‌ی قرآن را با همان ترتیبی که حضرت رسول تعیین کرده بود و در اسناد مکتوب و در حافظه‌ی حافظان وجود داشت، در یک جا جمع آورد تا از حالت پراکندگی و تکه تکه شدن خارج گردد. مثل مجموعه‌ی فیش-هایی که از اول تا آخر شماره خورده و کاملاً پیدا است که کدام فیش، اول و کدام، دوم و... است.

جمع قرآن

- بدیہی است آنچه حضرت علی علیه السلام در مصحف خود، افزون بر آیات قرآن بیان نموده، جزو مطالبی نبوده که بر پیامبر وحی شده است.
- این اطلاعات در واقع به منزله‌ی تفسیر قرآن بودند که از طریق علم الهی و با هدایت وحی شکل گرفته‌اند و جزو قرآن به حساب نمی‌آمدند.

جمع قرآن

- در برخی روایات سنی، ابوبکر به عنوان اولین کسی که اقدام به جمع قرآن نمود، معرفی شده است. اما این روایات نیز هیچ منافاتی با روایات شیعی و برخی روایات سنی ندارد که جمع قرآن را به حضرت علی علیه السلام نسبت می‌دهد.

جمع قرآن

- زیرا در مورد خلیفه‌ی اول گفته‌اند: او مجموعه مطالبی را که کاتبان نوشته بودند و در خانه‌ی حضرت وجود داشت، با یک ریسمانی به هم بست که مبادا پراکنده شوند یا ترتیبشان برهم خورد.
- بنابراین کار خلیفه‌ی اول منافاتی با کار حضرت علی علیه السلام ندارد که در مدت شش ماه پس از رحلت حضرت رسول صلی الله علیه و آله انجام داد.

جمع قرآن

- از دیگر وقایعی که در تاریخ جمع قرآن نقل شده، داستان مصحف عثمان است. نقل کردند که وقتی وی جمع قرآن را بر عهده گرفت، برای هر یک از آیات دو شاهد آورد.
- نوعاً در مورد این دو شاهد گفته‌اند: عثمان دو نفر شاهد عادل آورد تا مبادا در آیات الهی تغییر یا تحولی صورت گیرد.

جمع قرآن

- صبحی صالح، شاهد را در این نقل‌ها به معنای قضایی کلمه‌اش نمی‌گیرد و احتمال دیگری می‌دهد.
- او این نقل‌ها را اینطور تفسیر می‌کند: عثمان یک شاهد کتبی و یک شاهد حفظی بر هر آیه‌ای آورد تا نه تنها مکتوبات و اسناد کتبی مورد مراجعه قرار گیرد؛ بلکه از حافظه‌ی حافظان نیز برای هر چه دقیق‌تر شدن ترتیب مجموعه بهره برداری شود.

جمع قرآن

- به نقل اهل سنت عمل عثمان توسط اصحاب مورد تأیید قرار گرفت و در اینجا علمای اهل سنت روایات زیادی مبنی بر تأیید این عمل توسط حضرت علی علیه السلام ذکر کرده‌اند.

جمع قرآن

- در مورد نام قرآن نیز گفته‌اند: ابوبکر این نام را انتخاب نمود. وی در میان اسامی پیشنهاد شده برای این مجموعه‌ی گردآمده، نام مُصْحَف را برگزید.
- مصحف نامی بود که برخی از اهل یمن برای مجموعه کتاب خود به کار می‌بردند.
- و باید یادآور شویم که در بحث ما انتخاب نام این مجموعه و این که توسط چه کسی و با چه ملاحظه‌ای انتخاب شده، اهمیتی ندارد. آنچه مهم است اتفاقی می‌باشد که در جمع آوری قرآن به لحاظ تاریخی افتاده است.

جمع قرآن

- با توجه به آنچه بیان شد، داستان جمع قرآن به این شکل بوده که قرآن از ابتدا تکه تکه نازل می شد و حضرت جایگاه هر آیه را تعیین می نمود. حافظان قرآن، آن آیات را با همان ترتیب تعیین شده، حفظ می کردند و کاتبان آنها را با همان ترتیب در اسناد مکتوب ثبت می کردند. بعد از انتهای دوران وحی، این مجموعه یک جا جمع گردید و نام مصحف بر آن گذارده شد.

جمع قرآن

- با این وصف طبق تفسیری که برخی از علمای اهل سنت مثل صبحی صالح ارایه کردند، این دعوا که آیا جمع قرآن توسط پیامبر و با هدایت وی صورت گرفته یا اصحاب به آن اقدام کرده‌اند، چندان اثر عملی ندارد.
- زیرا در واقع کاری که اصحاب کردند، دخالتی در ترتیب آیات یا حتی ترتیب سوره‌ها نداشته است. آنها فقط فیش‌هایی را که در زمان خود حضرت منظم شده بود، در قالب یک مجموعه گرد هم آوردند؛ بدون این که در ترتیب آیات یا سوره‌ها دستی برده باشند.

جمع قرآن

- البته برخی علمای معاصر مثل مرحوم آقای معرفت قایلند که دلیلی بر وحیانی بودن ترتیب سوره‌های قرآن نداریم و آنچه بعضی از علما مثل سید مرتضی برای اثبات این مطلب گفته‌اند، نمی‌تواند مثبت آن باشد. سید مرتضی برای اثبات وحیانی بودن ترتیب سوره‌ها به وجود حافظان کل قرآن کریم استناد کرده است.

جمع قرآن

- ولی به نظر ما، هم اهل سنت و هم شیعه بر این نکته بسیار تأکید دارند که حافظان کل قرآن، ابتدا و انتهای قرآن حفظ شده را می دانستند.

جمع قرآن

- از تعابیری که در مورد آن حافظان به کار رفته و گفته شده که آنها از ابتدا تا انتهای قرآن را حفظ بودند، معلوم می‌گردد که قرآن برای آنها ترتیب خاصی داشته است و اینطور نبوده که هر کس به هر ترتیبی که می‌خواسته قرآن را بخواند.

- بله این سخن جناب آقای معرفت که این بحث ثمره‌ی چندانی در استفاده‌ی ما از قرآن ندارد، سخن درستی است. این که حمد اولین سوره باشد یا آخرین سوره، یا این که سور دیگر قرآن در کجای قرآن قرار گرفته باشند، تأثیری در استفاده‌ی ما از قرآن ندارد.

جمع قرآن

- شایان ذکر است، بر حسب آنچه صبحی صالح و شهید مطهری به حق بیان می‌کنند و علامه طباطبایی نیز به نحوی آن را مطرح می‌سازد، داستان حفظ و کتابت قرآن در زمان پیامبر و نظارت و تعلیمات حضرت برای ثبت درست آیات، همگی عوامل بشری و طبیعی حفظ قرآن از تحریف بوده است.

جمع قرآن

- حفظ قرآن به عوامل متعددی بستگی داشت که بخشی از آن، همین عوامل طبیعی بود. حافظان نزد حضرت می آمدند، آیات وحی شده را می خواندند و حضرت آنها را تصحیح می فرمود. کتابت هم زیر نظر خود حضرت رسول صلی الله علیه و آله و توسط افراد در دو نسخه صورت می پذیرفت.

جمع قرآن

- در واقع حضرت صلی الله علیه و آله از همه‌ی امکانات برای حفظ قرآن استفاده می‌نمود: از حافظه‌ی افراد متعدد، از کتابت افراد متعدد، تکثیر نوشته‌ها در مناطق مختلف و فرستادن حافظان به مناطق مختلف و... و همواره این روش به عنوان یک سیره در مجموعه‌ی فرهنگ اسلامی جا افتاد و نسلی بعد از نسلی این قرآن‌ها را منتقل کردند تا این که امروز قرآن به تواتر به دست ما رسیده است.

جمع قرآن

- مسأله‌ی جمع قرآن توسط خود حضرت رسول صلی الله علیه و آله، اضافه بر شواهد تاریخی، در ضمن آیات قرآن نیز بیان شده است. در سوره‌ی قیامت خداوند می‌فرماید: **إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ [همانا جمع کردن و خواندن آن بر عهده‌ی ما است].** یعنی خداوند تکلیف جمع قرآن و گردآمدن این آیات را بر عهده‌ی خودش گذاشته است.

• سوره‌ی قیامت

- **لَا تَحْرُكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (۱۶) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ (۱۷) فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ (۱۸) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ (۱۹)**

جمع قرآن

- از این رو، خطاب به پیامبر خویش می‌گوید: تو نگران نباش که مبادا چیزی از تو فوت شود، این کار، یک کار الهی است و ما خود حفظ و جمع قرآن را بر عهده داریم.

جمع قرآن

- البته برای «جمع قرآن» دو مرتبه ذکر شده است:
- أ. جمع قرآن در حافظه.
- ب. جمع قرآن در کتابت و نوشتار.

جمع قرآن

- و برخی بر این عقیده‌اند که آیه‌ی شریفه دلالت بر مرتبه‌ی اول دارد.
- اما حتی اگر این سخن درست باشد، باز می‌توان گفت آنچه نوشته شده، به هدایت وحی بوده است.
- زیرا آنچه نوشته شده، بیان همان چیزی بوده که در حافظه و ذهن حضرت جمع گردیده است.
- بنابراین آنچه نوشته شده، با آنچه در ذهن حضرت بوده و توسط وی بیان گشته، یکی بوده است.

جمع قرآن

- با این وصف الفاظ و آیات قرآن و همچنین ترتیب آیات و سور همگی و حیانی است و با هدایت خود پیامبر صلی الله علیه و آله که از سوی خداوند هدایت می شده، صورت گرفته است.

جمع قرآن

- اما توجه به این نکته لازم است که بخشی از آنچه اثبات کرده‌ایم، در استناد ما به قرآن نقشی ندارد.
- ترتیب خود سور قرآن، نقشی در استفاده‌ی ما از قرآن ایفا نمی‌کند. سراغ نداریم کسی از ترتیب سور قرآن نکته‌ای استفاده کرده باشد.

جمع قرآن

- بنابراین اگر فرضاً علی رغم دلایل و حیانی بودن ترتیب کل قرآن، کسی، عدم و حیانی بودن ترتیب سور را ادعا کند، در استناد او به قرآن صدمه‌ای نمی‌زند.
- بله ترتیب آیاتی که مجموعه‌ای از مطالب به هم پیوسته را بیان می‌نماید، در استفاده‌ی ما از قرآن نقش دارند. اگر این پیوستگی، مفاهیم خاصی را به ارمغان بیاورد و ما ترتیب بین آنها را و حیانی ندانیم، با مشکل مواجه خواهیم شد.

جمع قرآن

- بنابراین آن سطح از وحيانيت قرآن که تأثیر زیادی در استناد ما به قرآن دارد، عبارتند از:
  - ۱. خود الفاظ قرآن.
  - ۲. ترکیب و عبارات قرآن که در قالب آیات بیان شده‌اند.
  - ۳. ترتیب آیاتی که با هم ارتباط معنایی دارند.

جمع قرآن

- اما فراتر از این یعنی و حیانی بودن ترتیب آیات یک سوره و ترتیب سور قرآن و ترتیب آیاتی که از حیث معنا به هم پیوسته و مرتبط نیستند، چندان تأثیری در استناد ما به قرآن ندارد .

جمع قرآن

- آقای خوئی در کتاب البیان، روایاتی را که اهل سنت در این زمینه نقل کرده‌اند، مفصلاً مطرح می‌نماید و با روش خاص فقهی و اصولی خویش به نقد آنها می‌پردازد.

جمع قرآن

- آقای حکیم در کتاب علوم قرآنی خویش، روش دیگری را به کار می‌گیرد که شاید نسبت به روش‌های دیگران، روش نسبتاً جدیدی باشد. روش ایشان ملهم از روش شهید صدر است. وی با توجه به مجموعه‌ی خصوصیات اسلام و هدف و رسالت نبوی، جمع قرآن را به خود حضرت رسول صلی الله علیه و آله نسبت می‌دهد و بدین ترتیب مستقل از اسناد تاریخی و بحث‌های روایی به اثبات این مطلب می‌پردازد.

جمع قرآن

- . صبحی صالح به اسامی این وسایل که وحی بر روی آنها نوشته می‌شد، اشاره می‌کند.

جمع قرآن

- شایان ذکر است، در آن زمان به کسی حافظ قرآن می گفتند که کل قرآن را حفظ بود. حتی در بعضی تعبیر، این نکته تصریح شده که برخی حفظشان تا زمان حیات پیامبر ناقص بود و بعد از رحلت حضرت، به حفظ بقیه‌ی قرآن پرداختند. چنین تعبیری بیان می‌دارد که اصطلاح حافظ قرآن برای کسانی به کار می‌رفت که حافظ کل قرآن بودند. به خلاف آنچه امروز رایج است. اصطلاح حافظ قرآن در بین ما بر کسی اطلاق می‌شود که قرآن را حفظ می‌کند؛ اگر چه آنچه حفظ می‌شود، فقط بخشی از قرآن باشد.
- آن گونه که در روایات ذکر شده این مصحف در نزد اهل بیت علیهم السلام حفظ شده و هم اکنون در نزد امام زمان عجل الله تعالی فرجه قرار دارد.
- برخی روایات سنی اقدام زید را برای جمع قرآن به اصرار خلیفه‌ی اول و دوم ذکر کرده‌اند.

جمع قرآن

- این مصحف به دست ما نرسیده است و اگر چه بعضی گفته‌اند بخش‌هایی از آن مصحف را دیده‌اند، اما هیچ یک از افراد عادی نتوانسته‌اند نسخه‌ای از آن را حفظ نمایند.
- یکی از نام‌های پیشنهادی «سِفْر» بود که چون یهودیان نام کتاب خود را سِفْر گذارده بودند، مورد پذیرش واقع نشد. در نزد یهودیان فصول تورات همان اَسْفار تورات است.
- همان گونه که خداوند در قرآن نیز فرموده: انا نحن نزلنا الذكر و انا له لحافظون.
- قیامت، ۱۷.